

43
P-83

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

РУДКІВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

УДК 811.112.2'344

**НІМЕЦЬКІ ПРИГОЛОСНІ У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ:
СТРУКТУРНИЙ І ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ
(експериментально-фонетичне дослідження)**

Спеціальність 10.02.04 – германські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

КИЇВ – 2009

81.432.4-1

P-83

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі німецької філології Київського національного лінгвістичного університету, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор філологічних наук, професор
Стеріополо Олена Іванівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра німецької філології, професор

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Васько Роман Володимирович,
Київський національний лінгвістичний університет,
кафедра германської і фінської філології,
завідувач кафедри

кандидат філологічних наук, доцент
Васильченко Олена Германівна,
Одеський національний університет
ім. І. І. Мечникова,
кафедра німецької філології, доцент

Захист відбудеться "18" березня 2009 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.054.02 Київського національного лінгвістичного університету (03680 МСП, Київ-150, вул. Червоноармійська, 73).

бібліотеці Київського
м. Київ, вул. Червоноармійська, 73).

О. М. Кагановська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Дослідження фонетичних аспектів спонтанного мовлення (СМ) є актуальним для сучасного мовознавства з двох причин. По-перше, розширення сфери функціонування СМ приводить до варіативності вияву диференційних ознак німецьких приголосних. По-друге, постає питання про динаміку розвитку системи фонем будь-якої мови та її реалізації саме в межах спонтанного, невимушеного мовлення. Однак у більшості праць, присвячених вивченню сегментних одиниць розмовного мовлення, у тому числі й спонтанного (Е. С. Бондаренко, О. Г. Васильченко, О. А. Гавриш, Т. М. Кузьменко, І. В. Ступак, О. І. Стеріополо, L. E. Schmitt, S. Sonderegger), питання функціональних і структурних особливостей німецьких приголосних розглядалися лише принагідно. Зокрема, консонантизм німецької мови проаналізовано переважно у межах теорії складу та фонетичного слова (Г. Л. Лисенко, О. Г. Михайлова, І. В. Пересада, Р. К. Потапова, Л. І. Прокопова), розкрито звукову конфігурацію німецької мови в плані коартикуляційної взаємодії складових структур (Л. І. Кирилова), розглянуто давньогерманський консонантизм у аспекті парадигматичних і синтагматичних відношень (Р. В. Васько), описано явища фоносемантизму в германських і слов'янських мовах (В. І. Кушнерик), в аспекті енергетичної теорії мовлення з'ясовано власну енергетичність німецьких приголосних (В. Г. Таранець), визначено особливості приголосні стандартної німецької мови порівняно із системами приголосних інших мов (В. Т. Каболова). Проте проблематика впливу мовних та позамовних факторів на функціонування німецьких приголосних у СМ не стало предметом монографічного дослідження, отже воно потребує більш детального висвітлення. Ступінь стабільності / варіативності вияву розрізняльних ознак приголосних фонем дозволяє простежити умови втрати старих зв'язків у системі мови та виникнення нових. Критерієм оцінювання мовних змін слугує варіативність тієї чи іншої диференційної ознаки, що виявляє, в яких ділянках системи порушується симетрія, де активізується механізм модифікацій, у результаті чого відповідна фонема може втратити свій фонемний статус або заміститися одним із варіантів іншої фонемі. Результати проведеного нами дослідження базуються на даних аудиторського аналізу матеріалу, а показники акустичних параметрів німецьких приголосних залучалися лише для встановлення з максимальною точністю таких тонких модифікаційних явищ, як, наприклад, спірантизація, оглушення / одзвінчення і т. ін., не завжди приступних слуховому спостереженню.

Актуальність обраної теми визначається орієнтованістю сучасних лінгвістичних студій на розкриття функціональних і структурних аспектів мовних і мовленнєвих одиниць у спонтанному мовленні, недостатньою дослідженістю питань, пов'язаних із ступенем вияву диференційних ознак німецьких приголосних, зумовлює потребу вивчити характер варіювання звуків у межах СМ,

всебічно розкрити особливості функціонування системи приголосних фонем у сучасній німецькій мові, встановити вияв диференційних ознак приголосних фонем у сильних і слабких позиціях, і на цій підставі спрогнозувати ймовірний розвиток системи німецьких приголосних у майбутньому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з планом наукових досліджень кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету в межах комплексної теми "Взаємодія мовних одиниць різних рівнів у системі мови і мовлення: когнітивний, комунікативний, функціонально-прагматичний аспекти", затвердженої вченою радою Київського національного лінгвістичного університету (протокол № 2 від 27 вересня 2004 року). Проблематика роботи виходить до кола питань, що досліджуються згідно з держбюджетною науковою темою Міністерства освіти і науки України "Когнітивний і комунікативний аспекти дослідження мовних одиниць: мова, текст, дискурс" № 0103U003178, яка розробляється Київським національним лінгвістичним університетом (тему затверджено вченою радою КНЛУ, протокол № 6 від 31 січня 2005 року).

Метою дослідження є вивчення структурного та функціонального аспектів динамічних процесів, притаманних німецьким приголосним фонемам у спонтанному мовленні.

Мета роботи зумовлює виконання таких конкретних завдань:

- 1) розробити теоретичну основу опису німецьких приголосних фонем як функціональної системи;
- 2) окреслити фонематичний статус приголосних [χ], [ç], [h], [ŋ], [ʔ] у фонологічній системі сучасної німецької мови;
- 3) встановити фонетичні характеристики німецьких приголосних у спонтанному мовленні за допомогою аудиторського та інструментального аналізів;
- 4) уточнити фонетичні характеристики приголосних фонем німецької мови у спонтанному мовленні у зіставленні з підготовленим;
- 5) з'ясувати ступінь вияву диференційних ознак німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні;
- 6) виділити особливості функціонування німецьких приголосних фонем у сильній і слабкій позиціях;
- 7) висвітлити умови змін німецьких приголосних у діахронічному аспекті з урахуванням другого та третього пересувів приголосних;
- 8) спрогнозувати напрямки потенційного розвитку фонологічних процесів у системі приголосних німецької мови.

Комплексний аналіз фонологічних змін системи німецьких приголосних та їхніх фонетичних характеристик у спонтанному мовленні визначив доцільність вибору їх об'єктом дослідження.

Предмет дослідження становлять структурні й функціональні характеристики німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні.

Методи в експериментальній частині дослідження зумовлені метою, завданнями та специфікою аналізованого матеріалу: *звукозапис мовлення дикторів-носіїв німецької мови за допомогою прийому "інтерв'ю" та "коментування прочитаного сюжету"* дозволив отримати спонтанний мовленнєвий матеріал; *аудитивне оцінювання* дало змогу перевірити корпус спонтанного мовлення дикторів на відповідність вимогам, поставленим до матеріалу; *аудиторський аналіз* застосовано з метою виявлення основних відхилень звучання приголосних фонем від вимовної норми і визначення діапазону їхніх модифікацій у структурі складу та фонетичного слова; результати *спектрального аналізу* акустичних параметрів приголосних у вигляді сонаграм використано для опису їхніх реальних характеристик; різні *методи статистичного опрацювання* отриманих даних залучено для лінгвістичної інтерпретації, що виконана за допомогою таких емпіричних методів дослідження, як *спостереження, порівняння та абстрагування*.

Матеріалом дослідження слугували записи різних видів мовлення дев'яти носіїв німецької мови. Інтерв'ю з дикторами та коментування ними біблійного сюжету "Der Turm von Babel" розглядалися як спонтанне мовлення і становили основу для визначення особливостей реалізації приголосних у зіставленні з підготовленим мовленням: зачитаним ними ж набором ізольованих фонетичних слів, відтворенням уривків із художньої літератури, читанням біблійного тексту. Весь фактичний аудіоматеріал, обсяг якого становить 49415 алофонів приголосних фонем, а час звучання – 205 хвилин, записано у фонолабораторії університету ім. Мартіна Лютера Халле-Віттенберг (Німеччина).

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що вперше з'ясовуються характерні особливості функціонування німецьких приголосних фонем у СМ з урахуванням їх позиції в структурі складу та фонетичного слова. Новим у роботі є встановлення ступеня реалізації диференційних ознак німецьких приголосних фонем за виявом їхньої стабільності / варіативності у спонтанному мовленні, що відображається через набір модифікацій, викликаних внутрішніми й зовнішніми чинниками. Висвітлення проблем комбінаторно-позиційного варіювання приголосних дозволило з'ясувати, яка з диференційних ознак відзначається сталістю, а яка може виявитися нерелевантною. Визначено на основі аудиторського аналізу аудитивні параметри приголосних, що містяться у спонтанних висловленнях, охарактеризовано системні відношення приголосних фонем та їхніх реальних алофонів у СМ. Лінгвістична інтерпретація сонаграм приголосних уможливила по-новому розглянути питання відсутності частоти основного тону та консонантної ненасиченості у спектрі спірантизованих ненапружених глухих приголосних.

Теоретичне значення роботи зумовлене тим, що отримані результати дослідження дозволяють розширити та поглибити сучасну фонологічну теорію. Розроблена методика поетапного аудиторського аналізу допомагає більш повно зрозуміти та інтерпретувати фонетичні особливості не лише німецьких приголосних, а й голосних, зробить внесок у фонетичну інтерпретацію звуків німецької мови. Дослідження сприяє всебічному розкриттю динаміки функціонування німецьких приголосних у спонтанному мовленні. Виявлені на основі аудиторського та інструментального аналізів зміни в реалізації німецьких приголосних відбивають модифікаційні процеси, характерні для сучасного спонтанного мовлення німців. Отримані дані стосовно ступеня вияву стабільності та варіативності диференційних ознак німецьких приголосних фонем дозволяють окреслити систему приголосних сучасної німецької мови як таку, що перебуває у постійному розвитку.

Практична цінність дослідження визначається використанням отриманих результатів роботи у курсі теоретичної фонетики німецької мови (розділи "Система приголосних фонем німецької мови", "Модифікація звуків у мовленні", "Склад"), на заняттях з практичної фонетики у вигляді різноманітних вправ на фонетичне транскрибування та спостереження за модифікаційними явищами в системі приголосних, у лекційних курсах і на семінарських заняттях із фоностилістики, для розроблення тематики курсових, дипломних і магістерських праць студентів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету протягом 2004–2008 рр. Основні теоретичні положення та практичні результати апробовано на десяти наукових конференціях, у тому числі на чотирьох *міжнародних*: "Тенденції розвитку сучасної німецької мови" (Жешувський університет, Польща, 8–12 грудня 2004 р.), "Мовний дискурс у соціальній практиці" (Тверський державний університет, Росія, 6–7 квітня 2007 р.), "Мови і світ: дослідження та викладання" (Кіровоградський державний педагогічний університет ім. Володимира Винниченка, 27–28 березня 2008 р.), "Актуальні проблеми германської філології" (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, 10–12 квітня 2008 р.); одній *всеукраїнській*: "Пріоритети германського і романського мовознавства" (Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 6–8 червня 2008 р.); п'яти *науково-практичних у КНЛУ*: "Мова, освіта, культура у контексті Болонського процесу" (Київ, 6–9 квітня 2004 р.), "Лінгвістична наука і освіта у європейському вимірі" (Київ, 6–8 квітня 2005 р.), "Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики у контексті євроінтеграції" (Київ, 4–6 квітня 2006 р.), "60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє" (Київ, 22–23 лютого 2006 р.), "Мова, освіта, культура в контексті болонських реалій" (Київ, 2–4 квітня 2008 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у чотирьох наукових статтях автора, опублікованих у фахових виданнях ВАК України (обсяг публікацій – 2,6 др. арк.), а також у чотирьох матеріалах та тезах конференцій (обсяг публікацій – 1,2 др. арк.). Загальний обсяг публікацій – 3,8 др. арк.

Структура роботи. Дисертація загальним обсягом 296 сторінок (із них текст дисертації становить 186 сторінок) складається зі вступу, списків умовних скорочень і діакритичних символів, чотирьох розділів, загальних висновків, додатків, списків використаної наукової і довідкової літератури. Робота містить 48 таблиць, 72 сонаграми та 41 діаграму. Список використаних джерел складається з 210 позицій, у тому числі 93 іноземними мовами. Список джерел довідкової літератури нараховує 10 позицій.

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної для дослідження проблеми, визначено мету й завдання роботи, конкретизовано об'єкт, предмет, методи дослідження й наукову новизну, окреслено теоретичне й практичне значення, сформульовано основні положення, що виносяться на захист, наведено відомості про апробацію та публікації основних положень дисертації.

У **першому розділі** дисертації розглянуто дані експериментально-фонетичних досліджень з позиції визначення фонемного статусу приголосних [χ], [ç], [h], [ŋ], [ʔ], виокремлено алофони приголосної фонемі /r/, проаналізовано традиційний та сучасний погляди на алофонічне варіювання приголосних фонем німецької мови, описано особливості комбінаторно-позиційного варіювання приголосних у сильній та слабкій позиціях.

У **другому розділі** конкретизовано принципи відбору матеріалу, викладено методiku аудиторського оцінювання, подано відомості про дикторів, висвітлено умови проведення аудиторського та інструментального аналізів і залучені до статистичної обробки дані методи.

У **третьому розділі** роботи наведено аудиторсько-акустичні характеристики приголосних фонем, що функціонують у спонтанному мовленні і наголошено на їх відмінності від фонематичної картини підготовленого мовлення. Предметом аналізу в розділі були алофони напружених та ненапружених зімкнених і щільних фонем, сонорних приголосних та африкат.

У **четвертому розділі** розглянуто умови змін німецьких приголосних у діакронічному аспекті з урахуванням другого та третього (данського) пересувів приголосних та визначено межі вияву стабільності / варіативності диференційних ознак у групах приголосних фонем німецької мови у сучасному спонтанному мовленні.

У **загальних висновках** підбито підсумки проведеного експериментально-фонетичного дослідження, викладено фонологічну інтерпретацію проаналізованих модифікаційних процесів, накреслено перспективи подальших наукових розвідок, пов'язаних з обраною проблематикою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

Розділ 1. "Німецькі приголосні та їхні зміни у мовленні". Функціонування приголосних як мовних одиниць зумовлене системними відношеннями в мові, представленими в мовленні. Однак мовна система загалом, і німецький консонантизм зокрема, не є змінною, вона постійно перебуває у мінливому стані, тяжіючи до симетрії, порушення якої може спричинятися як зовнішніми, так і внутрішніми факторами (Ж. Вандрієс, Ф. де Соссьюр). **Внутрішньомовні чинники**, до яких належать інгерентні й просодичні характеристики приголосних, наголошення, взаємний вплив звуків (коартикуляція), тип складу, позиція у фонетичному слові, темп мовлення, спричиняють ту чи іншу дію, а **зовнішні фактори**, насамперед спонтанність чи підготовленість мовлення, а також соціальні передумови – соціальне становище мовця, професія та рівень освіти, місце народження і проживання у дитячому і дорослому віці, територіальні аспекти, умови комунікації, комунікативна поведінка тощо, можуть лише її підсилювати або послаблювати (М. П. Кочерган). Наочний вплив цих факторів на вияв диференційних ознак приголосних у спонтанному мовленні, коли мовцями використовується варіант фонемі, притаманний цьому етапу розвитку мови.

Правила та норми містить сама мова, яка, на відміну від мовлення, є множиною окремих систем. Лише тому, що окремі елементи звукового потоку, які проявляються у мовленні, можуть співвідноситися з окремими членами цієї системи, звуковий потік набуває впорядкованості (М. С. Трубецької). Як наслідок функціонування системи розглядають, зокрема, взаємодію приголосних та вияв їхніх диференційних ознак у середовищі як діяльності (О. О. Селіванова). У мові потрібно розрізняти те, що є нормованим, або узагальненим (**норма**), і те, що є функціональним і виступає у протиставленні (**функціональна норма**) (Е. Косеріу). Іншими словами, фонологічна система містить ідеальні форми реалізації певної мови, слугує інвентарем для мовленнєвої діяльності й відображає динамічність певної мови. Норма охоплює вже реалізовані моделі на основі мовного інвентарю і фіксує їхні традиційні форми (правила), які забезпечують функціонування мови як системи. **Орфоепічні правила** можна трактувати як системні, а **орфофонічні** – як фонетичні у вузькому сенсі слова. Орфоепія визначає фонемний склад слова, порядок розташування фонем, а також містить правила їх вимовляння. Вона є результатом свідомої кодифікації і диктує нормативну реалізацію не лише фонетичних характеристик фонем, а й супрасегментних комплексів ознак (О. І. Стеріополо). Предметом орфофонії є якість вимовляння звуків, насамперед правила вимовляння того чи іншого алофона фонемі (М. В. Гордіна). Фонологічні правила торкаються вибору відповідної фонемі, наприклад, у слові [ˈʃtundə] – "Stunde" звукосполучення "st-" потрібно вимовляти як [ʃt], а не як [st]. Унаслідок нехтування орфофонічними правилами може спостерігатися заміна певної фонемі іншою, наприклад, вимова фонемі /ʃ/ замість /ç/ у слові [ˈkɪrçnɐ] – "Kirchner".

Мовною нормою вважається сукупність явищ, дозволених мовною системою і відображених та закріплених у мовленні, і саме такі взірцеві явища є обов'язковими для всіх носіїв мови. Наприклад, сучасна норма німецької мови надає перевагу фрикативному варіантові [ç] увулярної фонемі /r/. Ця тенденція поширилася з північного регіону Німеччини на центральну та, частково, південну її частини й притаманна і вимові дикторів радіо й телебачення, і повсякденному мовленню пересічних німців (Е. С. Бондаренко). Мова є не до кінця реалізованою системою можливостей, це певна сукупність найбільш стійких, традиційних елементів системи (Л. О. Вербицька). Формальні можливості, представлені мовою, не можуть бути використані повністю, виходячи з цього, норма не може бути ширшою за систему. Фонологічна система будь-якої мови, з одного боку, складається з інвентарю фонем, який визначається, як правило, за семантичним критерієм на основі протиставлення мінімальних пар, з другого боку, фонологічна система охоплює зв'язки між фонемами, закони їхнього функціонування, а також об'єднання їх у групи, що перебувають між собою у певних відношеннях (Л. Р. Зіндер).

Перш ніж аналізувати орфоепічні зміни будь-якої мовної системи, потрібно визначити її фонемний склад. Сучасна германістика сформулювала аргументовану думку щодо фонематичності 20 німецьких приголосних: /p/, /b/, /t/, /d/, /g/, /k/, /m/, /n/, /ŋ/, /f/, /v/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /x/, /j/, /ʌ/, /h/, /r/. Це твердження з'явилося внаслідок фонематичної класифікації за способом творення (плозивний, носовий, фрикативний, бічний) та активним артикуляційним органом (лабіальний, апікальний, дорсальний) (К. Колер). До аналізу приголосних автор класифікації долучає артикуляцію резонатора (Ansatzrohrartikulation), розрізняючи приголосні звуки в ініціальній позиції після паузи за початком фази звучання голосових зв'язок. К. Колер підкреслює, що **найбільш стійкою** розрізняльною ознакою приголосних фонем німецької мови є місце артикуляції. Спірантизація дзвінких приголосних [b], [g] до [β], [ɣ] та вокалізація сонорних [v], [l] до [v̥], [l̥] свідчать про меншу стійкість способу творення, що узгоджується з енергетичною теорією В. Г. Таранця, згідно з якою внаслідок першого пересуви індоєвропейські проривні приголосні [p], [t], [k] перетворилися у спільногерманській мові на фрикативні [f], [β], [h], а внаслідок другого пересуви германські зімкнені [p], [t], [k] перейшли або в щілинні [ff], [zz], [hh] – після голосних усередині й у кінці слова, або в африкати [pf], [z], [kch]. Це відбувалося у таких випадках: а) на початку слова; б) при подвоєнні приголосної; в) усередині слова і в його абсолютному кінці після [m], [n], [l], [r]. Розбіжності у з'ясуванні фонемного інвентарю німецьких приголосних є наслідком різних наукових підходів фонологів у трактуванні африкат /pf/, /ts/, /tʃ/, приголосних /ç/, /x/, /h/, /j/, /ŋ/ і твердого приступу [ʔ]. Ми поділяємо точку зору Л. В. Щерби, згідно з якою фонемний статус названих вище звуків не викликає сумніву, а отже фонемний склад приголосних німецької мови нараховує – разом із палато-альвеолярною фонемою /ʒ/,

що зустрічається лише в іншомовних словах, та африкатами – 24 фонemi. Ця позиція ґрунтується на тому, що конститутивна функція фарингальної /h/, неможливість проходження морфемної межі всередині вимови приголосної /ŋ/, умотивованість появи алофонів фонем /ç/ і /x/ у певних позиційно-комбінаторних умовах, їхня кореляція за місцем творення та незалежність від характеристик попередніх голосних у словах іншомовного походження підтверджують фонемний статус усіх зазначених вище фонем. Твердий приступ [ʔ] є гортанним призвукom голосного, а не приголосною фонемою, оскільки він виконує розрізняльну функцію лише факультативно: [feˈʔaɛzŋ] – "vereisen" (заморожувати) протиставляється [feˈbaɛzŋ] – "verreisen" (від'їжджати).

Обґрунтуванням фонематичного статусу тієї чи іншої німецької приголосної слугує тлумачення М. С. Трубецького, згідно з яким обов'язковість / факультативність характеристик звука визначається завдяки розрізняльним ознакам, інші – нерелевантні – артикуляційні ознаки звука можуть вільно варіювати. Розрізняльними ознаками для німецьких приголосних є місце й спосіб артикуляції, а також участь голосових зв'язок та ступінь напруженості. Найбільш оптимально приголосні проявляють свої диференційні ознаки у сильній позиції, тобто перед наголошеним голосним або між голосними. Сучасне тлумачення алофонічного варіювання дозволяє сприймати систему приголосних фонем у їх парадигматичних та синтагматичних відношеннях з урахуванням варіативності вияву диференційних ознак.

Сильна позиція приголосного не завжди є визначальною для повного вияву всіх диференційних ознак. Наприклад, дзвінки ненапружені приголосні можуть зазнавати часткового оглушення, а напружені глухі – втрачати напруженість, що особливо характерно для складів синсемантичних слів. Слабка позиція приголосного, а саме – перед іншим приголосним, перешкоджає вираженню всієї сукупності диференційних ознак, особливо це притаманно алофонам фонем /t/, у яких спостерігається асиміляція за місцем творення, вокалізація або навіть елізія (випадіння або зникнення звука). У ненаголошеній позиції послаблення інших приголосних може супроводжуватися втратою аспірації у глухих зімкнених, частковим одзвінченням напружених зімкнених та фрикативних, оглушенням дзвінких ненапружених, вокалізацією варіантів бічної /l/ або цілковитим випадінням алофонів приголосних фонем. Позиція приголосного між голосними уможливорює повний вияв розрізняльних ознак у варіантів дзвінких приголосних.

Спонтанне мовлення характеризується вищим ступенем модифікацій приголосних, відхиленнями від нормативної вимови, послабленням приголосних і втратою акустичних корелятивів їхніх диференційних ознак, що дає змогу розкрити умови порушення симетрії у системі приголосних німецької мови, виявити актуалізовані у мовленні дикторів внутрішні й зовнішні чинники змін, що намічаються.

Розділ 2. "Методика проведення експериментального дослідження".

Матеріал дослідження утворили тексти спонтанного (інтерв'ю, коментування біблійного тексту) і підготовленого (зачитування списку ізольованих фонетичних слів, відтворення уривків із художньої літератури, читання біблійної притчі) німецького мовлення, на основі яких досліджувалися функціональні особливості німецьких приголосних фонем у структурі складу і фонетичного слова.

Аудиторський аналіз організовано у два етапи. Метою *першого* етапу була перевірка аудиторами таких параметрів спонтанного мовлення дикторських записів, як нормативність вимови, можливість ідентифікації за мовним регіоном, чіткість артикуляції, відсутність вад мовлення, комунікативність і невимушеність співрозмовника, темп мовлення, готовність до контакту. *Другий* етап передбачав складання та заповнення анкет для аудиторського аналізу, які відображають усе можливе розмаїття алофонічного варіювання приголосних фонем, а також містять дані про частоту вживання у спонтанному мовленні того чи іншого алофона. Для цього використовувалася транскрипція МФА і система діакритичних позначок, що дозволило зафіксувати всі відтінки орфофонічних варіантів приголосних. Для аудитивного оцінювання з метою уникнення гомогенності залучались такі групи аудиторів: 18 студентів VI семестру зі спеціальності "Мовленнева комунікація", 9 студентів зі спеціальності "Історія" університету ім. Мартіна Лютера, Халле-Віттенберг (Німеччина), 2 особи із середньою спеціальною освітою. Аудиторський аналіз проведено завдяки участі у ролі експертів 4 досвідчених фонетистів – викладачів Інституту мовленневої комунікації зазначеного вище університету.

Інструментальний аналіз дозволив отримати повну інформацію щодо реалізації приголосних у спонтанному мовленні. Аналіз тембральних характеристик приголосних звуків проводився за допомогою спектрального аналізу, який, будучи одним з ефективних сучасних методів інструментальної фонетики (К. Machelett), дав можливість отримати акустичне зображення досліджуваних сегментів, визначити межі звуків шляхом прослуховування окремих фрагментів, проаналізувати шумові характеристики приголосних. Опрацювання сонаграм проводилося та інтерпретувалося відповідно до методик та рекомендацій, докладно описаних у науковій літературі (Л. В. Бондарко, М. Ф. Деркач, Н. Д. Светозарова, К. Machelett).

Усього проаналізовано 49415 реалізацій приголосних у 4983 фонетичних словах. Отже, вибірка сягає обсягу зіставлених експериментальних досліджень (Е. С. Бондаренко, Т. М. Кузьменко, В. Rues). Проте ця вибірка стосовно окремих результатів (наприклад, реалізація веляризованих алофонів [ʃ] бічної фонемі /l/) може розглядатися лише як умовно репрезентативна, тому що існують певні розбіжності між розподілом частот спостережуваних величин, що виявлено з урахуванням критерію χ^2 -квадрата (В. В. Левицький, В. І. Перебийніс, Д. К. Сегал).

Усі можливі реалізації німецьких приголосних фонем, алофони котрих можуть зазнавати у потоці мовлення помітних змін і активно варіювати у залежності від комбінаторно-позиційних умов, зображені у табл. 1. Табличні дані репрезентують реалізації алофонів у різних позиціях. Залежно від комбінаторно-позиційних умов сильні зімкнені приголосні можуть ставати слабкими або фрикативізованими, набувати одзвінченості, випадати чи замінюватися на інші звуки; напружені щільні мають тенденцію до послаблення як результат часткового одзвінчення, а ненапружені приголосні, навпаки, стають оглушеними.

Таблиця 1

Реалізації приголосних фонем у спонтанному мовленні

Вариант Фонема	Реалізовані варіанти фонем							Заміна іншими варіантами / елізія ()		
	Сильний варіант		Слабкий варіант		Фрикативний варіант					
	Аспірований	Неаспірований	Частково одзвінчений	Дзвінкий	Частково одзвінчений	Дзвінкий				
/b/	[p, pʰ]		[b, bʰ]	[b, bʰ]	[β]	[β]	()			
/d/	[t, tʰ]		[d, dʰ]	[d, dʰ]	[ð]	[d], [r]	[n]	[b]	[s]	()
/g/	[kʰ]	[k, kʰ]	[g̊, g̊ʰ]	[g, gʰ]	[ç], [ç̥]	[ç]	[j]	[n]	()	
/p/	[pʰ]	[p, pʰ]	[b, bʰ]	[b]	[β]	[β]	[m]	()		
/t/	[tʰ]	[t, tʰ]	[d, dʰ]	[d]	[ð]	[ð]	[pʰ]	[ʔ]	()	
/k/	[kʰ]	[k, kʰ]	[g̊, g̊ʰ]	[g]	[ç̥]	[ç]	[χ]	[ç]	()	
/z/	[s]		[z]	[z]			[ž]	()		
/s/	[s]		[z]	[z]			[ʃ]	()		
/ç/	[ç]		[j]	[j]			[ʃ]	()		
/x/	[χ]		[ç̥]	[ç]			()			
/r/	[kʰ]		[ç̥]	[ç]	[ç̥]	[ç]	[v, v, ε]	()		

Усі тексти спонтанних висловлень дикторів транскрибувалися згідно із запропонованими у науковій літературі методами розшифровки та транскрибування мовлення (S. Gläsel, D. Klaas; W. H. Vieregge). Під час прослуховування розглядалися такі основні диференційні ознаки приголосних, як місце артикуляції, спосіб творення та участь голосових зв'язок / напруженість. Для цього проводився аналіз усіх можливих реалізацій приголосних у фонетичних словах. Особливої уваги потребувало відображення функціонування нормативно консонантних алофонів щільного приголосного /r/, що має такі варіанти, як: [kʰ] – сильний зімкнений

придиховий велярний алофон; [ɤ] – слабкий оглушений увулярний варіант, [ʏ] – слабкий оглушений велярний алофон, [ʊ] – слабкий дзвінкий велярний варіант, [e, ɐ, ɛ] – вокалізовані алофони. Потрібно зазначити, що за даними обстеження 12% нормативно консонантних варіантів щільної фонемі /r/ зазнають вокалізації. За допомогою статистичного аналізу встановлювалася відносна похибка у визначенні частоти появи того чи іншого варіанта приголосного /r/, оскільки аудиторський аналіз фонетичних характеристик його алофонів ускладнювався розбіжностями в оцінюванні з боку експертів, що зумовлено індивідуальними особливостями сприйняття звуків та багатоманітністю відтінків зазначеної фонемі.

Статистична обробка експериментальних даних ґрунтувалася на послідовному виконанні таких дій, як виділення із корпусу вибірки певних множин даних та перевірка закону нормальності розподілу виділених множин за критерієм χ^2 , що дозволило перевірити рівномірність розподілу того чи іншого алофона німецьких приголосних фонем. Обчислення критерію χ^2 виконано за формулою Брандта-Снедекора (G. Clauß), яка має такий вигляд:

$$\chi^2 = \frac{N^2}{n_1 n_2} \left(\sum_{i=1}^k \frac{f_{1i}^2}{z_i} - \frac{n_1^2}{N} \right),$$

де f_{1i} – абсолютна частота алофона дикторів 1-9;

n_1, n_2 – сума абсолютних частот в обох розподілах;

N – загальна абсолютна частота обох розподілів ($= n_1 + n_2$);

z_i – абсолютна частота всіх варіантів певної фонемі для кожного диктора.

Отримане значення χ^2 порівнювалося із критичним теоретичним, при ймовірній похибці $P = 0,05$, критерій $\chi^2 = 5,99$ (В. І. Перебийніс). Потім робився висновок про близькість закону розподілу ймовірності досліджуваної випадкової величини до закону нормального розподілу. Якщо обчислене значення χ^2 виявлялося меншим за критичне, то це означало, що між частотами того чи іншого варіанта приголосної фонемі існує значна подібність, що свідчить про однорідність розподілу цього варіанта приголосного в мовленні дикторів.

Розділ 3. "Фонетичні характеристики приголосних сучасної німецької мови у спонтанному мовленні". Результати аудиторського аналізу функціонування приголосних фонем у мовленні дозволяють стверджувати, що у спонтанному мовленні відбувається послаблення або посилення алофонів приголосних фонем, спричинене такими мовними чинниками, як позиція приголосного у наголошеному чи ненаголошеному складі, позиція стосовно ритмічного наголосу фонетичних слів та в складах синсемантичних слів.

Процеси фонетичних змін сильних *глухих зімкнених приголосних* /p/, /t/, /k/ характеризуються *втратою аспірації, частковим одзвінченням, відсутністю фази прориву* перед іншим зімкненим, *спірантизацією й елізією*. Алофони фонемі /t/

можуть *набувати дзвінкості* у спонтанному мовленні й зазнають найбільших модифікацій. Слабкі варіанти [d̥], [d̥ʰ], [d] становлять вагому частку алофонів проривної фонемі /t/. Вони з'являються переважно в кінці фонетичних слів перед паузою або між фонетичними словами у безперервному мовленнєвому потоці. Для кінця складу типовою є *ленізація* (часткове одзвінчення) варіантів фонемі /t/ до [d̥], [d] або спірантизованого [d̥̥]. Зменшення інтенсивності під час утворення зімкнення з одночасним послабленням артикуляційного напруження спричиняє появу спірантизованих варіантів приголосної /t/ – [d̥̥] та [d̥] у позиції після щілинних (/ʃt/). Щілинний [ç] зумовлює часткову спірантизацію алофона фонемі /t/, що йде за ним, до одзвінченого варіанта [d̥̥]. *Аспірація* алофонів фонем /p/, /t/, /k/ відбувається в основному на початку складу перед голосним та в кінці фонетичного слова перед паузою. *Придих* є притаманним вимові алофонів зімкненої /k/ і сприяє стабільності розрізняльної ознаки "глухість / напруженість". Перед варіантами носових /m/, /n/, /ŋ/ алофони зімкнених фонем /p/, /t/ і /k/ мають *фаукальне розімкнення* [ʰ] (розімкнення у носовій порожнині). У кінці морфеми чи слова після сонорних [m], [n], [l] та фрикативного [ʁ] очікуване за орфоепічною нормою *оглушення кінця складу* не спостерігається, напружені [p], [t], [k], послаблюючись, набувають часткової одзвінченості до [b̥], [d̥], [g̥] відповідно.

Алофонам *ненапружених зімкнених фонем* приголосних /b/, /d/, /g/ притаманні *часткове оглушення* дзвінких приголосних до [b̥], [d̥], [g̥] на місці дзвінких [b], [d], [g], *спірантизація* та *послаблення інтенсивності* варіантів зімкнених фонем /b/, /d/, /g/ до [β], [d̥], [g̥]. Артикуляційна ненапруженість, що спричиняє щілинність зімкнених звуків, може зумовлювати їх *елізію* – [(β)], [(d̥)], [(g̥)]. *Апікальність* (артикуляція за участю кінчика язика) є спільною артикуляційною характеристикою для звуків [t] і [d], однак потрібно зазначити, що перший з них за місцем творення є дентальним, він значною мірою зазнає послаблення, а другий – альвеолярним, тому характеризується більшою стійкістю вираження диференційних ознак. Алофони фонемі /b/ порівняно з алофонами зімкнених /d/ і /g/ зазнають більшої *спірантизації*. *Послаблення зімкнення* варіантів проривної [b] до [β], [β̥] характерне для ненаголошених складів слів "aber", "über" та закінчень на "-be", "-ber" або для двогубного звука [b], якщо йому у післянаголошеному складі передують ліквідні [l] чи [ʁ]. Оглушені варіанти [d̥] і [d̥̥], часткова глухість яких не пов'язана з передуюванням сильних приголосних, реалізуються у ненаголошених складах артиклів, займенників, сполучника "oder", прислівника "da", а також складах на "-dium, -der, den" та "-de".

Незалежно від комбінаторики або впливу позиції у складі або фонетичному слові варіанти *напружених глухих щілинних фонем* /f/, /ʃ/, почасти /s/, /ç/, /x/ та ненапруженого глухого /h/ вирізняються стабільністю вияву своїх диференційних ознак. *Послаблення* варіантів фрикативної фонемі /ç/ до частково оглушеного [ç̥] або до дзвінкого палатального алофона [j] відбувається між голосними та

носовими приголосними. Позиція велярного приголосного [χ] між голосними [a], [ɔ], [aɔ] та наступними голосними [a] та [ɛ] є найбільш сприятливою для випадіння алофонів фрикативної /x/. Алофонам щілинної фонемі /z/ у позиції після паузи притаманні глухі варіанти [z̥] та [s]. Після голосних або носового /n/ з'являються оглушені варіанти [z̥] та [s] на місці нормативного дзвінкого варіанта [z].

З-поміж *ненапружених дзвінких щілинних фонем* /r/ має у спонтанному мовленні цілу низку алофонів. Консонантні алофони щілинної фонемі /r/ зазнають дедалі більшої *вокалізації* або взагалі випадають. *Елізія* /r/, особливо інтенсивна у спонтанному мовленні, нормативно не передбачена і чинить вплив на фонетичні характеристики попередніх монофтонгів та дифтонгів. *Регресивна асиміляція* за місцем творення варіантів носових фонем /m/, /n/, /ŋ/ спостерігається під час реалізації складів "-em", "-en", "-ung" в кінці фонетичного слова. *Послаблення фази зімкнення* або її відсутність у алофонів носових фонем /m/, /n/, /ŋ/ спричиняють появу частково розімкнених (проточних) алофонів [m̥], [n̥], [ŋ̥]. Варіанти сонорної /l/ веляризуються у ненаголошених складах у кінці слова. Середина складу або позиція перед голосним також уможливають не лише *веляризацию* алофонів, а також їх елізію, особливо у складі "-lich" та словах "*wirklich, natürlich, eigentlich, also, mal, viel*".

Серед німецьких *африкат* алофони зубної фонемі /ts/ у спонтанному мовленні мають тенденцію до часткового одзвінчення й зазнають найбільших модифікацій порівняно з алофонами напруженої губно-зубної /pf/ та палато-альвеолярної африкати /tʃ/, що зумовлено високою частотністю вживання у мовленні й нестабільністю місця артикуляції, оскільки обидві її складові є зубними.

Отже, наслідком послаблення не лише у слабкій, а й у сильній позиції, яке особливо помітно в алофонів ліквідних фонем /l/ і /r/, зімкненої фонемі /t/, є те, що фонетичні характеристики зазначених приголосних у спонтанному мовленні є нестабільними.

Розділ 4. "Вияв диференційних ознак німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні". Ступінь вияву диференційних ознак німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні відзначається певною нестабільністю. З'ясування можливості варіювання розрізняльних ознак німецьких приголосних фонем на сучасному етапі розвитку мови передбачає аналіз характеру вияву кожної з них зокрема в усіх підгрупах системи приголосних фонем, оскільки мовна динаміка охоплює процеси, притаманні приголосним у нинішній період їх розвитку.

Німецький глухий зубний [t] порушує кореляцію за глухістю, часто одзвінчується й має високий ступінь варіювання. Згідно з твердженнями лінгвістів (W. König, B. Pompino-Marschall, W. Schmidt, A. Szulc), африкатизація глухих зімкнених [p]→[pf], [t]→[tʃ] [k]→[kh] є особливістю верхньо- та середньонімецьких діалектів німецької мови, тоді як у нижньонімецьких діалектах

проривні звуки [p], [t] і [k] характеризуються однофокусною артикуляцією, оскільки в них не відбувся другий пересув приголосних, наприклад, "*hloran, etan, takon*" на місці слів літературної мови "*laufen, essen, machen*". Потрібно зазначити, що в англійській мові ще у XVI столітті відбулася вокалізація приголосного [r] після голосних до звуку [ə], що мало універсальний характер (І. П. Іванова). Таким чином, вокалізація алофонів фонем /r/ та /l/ у німецькій мові може призвести до змін у системі голосних.

Вияв "*дзвінкості*" у дзвінких ненапружених фонем /v/, /j/, /z/, /r/, /z/, /b/, /g/, /d/ є **мінімально стабільним**, що позначається на частковому оглушенні їхніх варіантів. У всій системі німецьких приголосних найбільш варіативними стосовно вияву диференційних ознак виступають дзвінка фрикативна фонема /r/, бічна /l/, алофони котрих вокалізуються чи випадають, а також глуха зімкнена /t/, варіанти якої здатні одзвінчуватися. Навіть у *сильній позиції* диференційні ознаки приголосних можуть проявлятися нестабільно. Максимально варіативною ознакою приголосних фонем виявилася "*участь голосових зв'язок / напруженість*". Найбільш нестабільними є варіанти зімкнених фонем – стабільність вияву зазначеної диференційної ознаки притаманна лише 50% розглянутих алофонів. Порівняно із середньоязиковими варіативність губних /pf/, /f/, /m/, /v/, /p/, /b/ та задньоязикових фонем /ŋ/, /x/, /k/, /r/, /g/ зростає. Потрібно зауважити, що тут і надалі приголосні в рядах розміщені у послідовності зменшення вияву відповідної диференційної ознаки.

Серед усіх диференційних ознак у системі німецьких приголосних фонем "*місцю артикуляції*" притаманний **найбільший ступінь стабільності** вияву. Ця диференційна ознака надійно проявляється в алофонах африкат /pf/, /ts/, /tʃ/ та щілинних фонем /f/, /ʃ/, /v/, /s/, /h/, /z/, /ç/, /x/, /j/, /z/, /r/. Диференційна ознака "*участь голосових зв'язок / напруженість*" стабільно виступає в алофонах африкат /pf/, /ts/, /tʃ/, носових /m/, /ŋ/, /n/ та бічної фонемі /l/. Алофони щілинних фонем /f/, /ʃ/, /s/, /ç/, /x/ одзвінчуються, а варіанти приголосних /v/, /z/, /j/, /z/, /r/ оглушуються. Диференційна ознака "*спосіб творення*" є стабільною для фарингальної /h/ і середньоязикових фонем /ç/ та /j/. Алофони губних фонем /pf/, /f/, /m/, /v/, /p/, /b/ змінюють свою фонетичну ознаку "спосіб артикуляції" і стають частково розімкненими. Найвища варіативність вказаної вище диференційної ознаки властива задньоязиковим та передньоязиковим фонемам. Алофони глоткової фонемі /h/ змінюються як результат певного послаблення від глухого [h] до одзвінченого звука [ɦ]. Всебічність дослідження виявів диференційних ознак німецьких приголосних фонем та встановлення їхніх типових модифікацій забезпечується завдяки розгляду фонетичних змін приголосних у діакронії, що охоплює процеси, пов'язані з першим, другим і третім (данським) пересувом приголосних. Такий підхід дозволяє встановити породження нових та зміну старих системних відношень між приголосними фонемами.

ВИСНОВКИ

Дослідження структурного та функціонального аспектів німецьких приголосних фонем підтверджує припущення щодо нестабільності вияву їхніх диференційних ознак у спонтанному мовленні внаслідок зникнення придиховості та часткового одзвінчення глухих напружених зімкнених фонем, спірантизації та оглушення дзвінких ненапружених проривних, вокалізації та елізії сонорних звуків.

Незважаючи на те, що у різних наукових концепціях неоднозначно визначається статус приголосних /h/, /ŋ/, /ç/, /x/, є всі підстави стверджувати, що фонематичний статус зазначених фонем зберігається завдяки конститутивній функції фарингальної /h/, неможливості проходження морфемної межі всередині приголосної /ŋ/, умотивованій появі алофонів фонем /ç/ і /x/ за певних позиційно-комбінаторних умов, кореляції палатальної /ç/ та веллярної /x/ за місцем творення та незалежності їх від характеристик попередніх голосних у словах іншомовного походження.

Результати аудиторського й інструментального аналізів показали, що перед носовими /m/, /n/, /ŋ/ алофони зімкнених фонем /p/, /t/ і /k/ мають фаукальне розімкнення [ʔ]. У кінці складу після сонорних [m], [n], [l] та фрикативного [ʁ] очікуване за орфоепічною нормою оглушення кінця складу не спостерігається, напружені [p], [t], [k] послаблюються до [b], [d], [g] відповідно. Виявлено зменшення інтенсивності під час утворення зімкнення з одночасним послабленням артикуляційного напруження, що у позиції після щілинної фонемі /ʃ/ спричиняє появу спірантизованих варіантів зімкненої фонемі /t/ → [ḏ] та [ḏ̥]. Алофони фонемі /t/ у позиції після щілинного [ç] також можуть зазнавати спірантизації до частково одзвінченого щілинного варіанта [ḏ̥].

Встановлено, що для алофонів *ненапружених зімкнених* приголосних /b/, /d/, /g/ характерна спірантизація та послаблення інтенсивності варіантів до *ненапружених фрикативованих* [β], [ḏ], [g]. Алофонам *ненапружених щілинних* /v/, /z/, /ʒ/, /j/, /r/ та глухій *ненапруженої* фонемі /h/ притаманні часткове оглушення дзвінких приголосних до частково оглушених алофонів [v̥], [z̥], [ʒ̥], [j̥], [ʁ̥] або повна втрата дзвінкості до напружених варіантів [f], [s], [ʃ], [ç], [χ] на місці [v], [z], [ʒ], [j], [ʁ], а також збільшення ступеня проточності та назалізація зазначених приголосних до щілинних варіантів [β̃], [z̃], [ʒ̃], [j̃], [ʁ̃]. Одним із факторів, що спричиняє варіювання алофонів передньоязикових фонем /t/, /d/, /z/, /l/, /ts/, /ʒ/, /n/, виступає нестабільність місця артикуляції. Можна припустити, що в наступному розвитку дзвінкі *ненапружені* приголосні /b/, /d/, /g/ та глухі *напружені* /p/, /t/, /k/ будуть протиставлятися лише за ступенем участі голосу, тому що диференційна ознака "напруженість" нерозривно пов'язана з виявом глухості в алофонах німецьких приголосних фонем, однак дзвінкий приголосний може зазнати часткового оглушення, залишаючись при цьому *ненапруженим*.

Сильна позиція глухих німецьких приголосних, тобто позиція перед наголошеним голосним, зумовлює максимальний вияв їхніх диференційних ознак. Позиція між голосними та варіантами дзвінких приголосних фонем також сприяє оптимальному вияву диференційних ознак приголосних, проте їхня консонантна насиченість зменшується внаслідок підвищення формантної складової голосних переднього ряду. Слабкій позиції німецьких приголосних притаманний неповний вияв диференційних ознак, а саме: часткове одзвінчення алофонів напружених зімкнених приголосних та втрата шумової складової – [p] → [b], [t] → [d], [k] → [g], втрата аспірації глухих зімкнених: [p^h] → [p], [t^h] → [t], [k^h] → [k], часткове одзвінчення напружених фрикативних алофонів приголосних: [f] → [v], [s] → [z], [ʃ] → [ʒ], [ç] → [j] та [χ] → [ʁ], оглушення дзвінких ненапружених [b], [d], [g] до ненапружених варіантів [b], [d], [g], вокалізація алофонів щілинної /r/ та веларизація варіантів бічної /l/ – [ʁ] → [r], [l] → [ʁ], а також цілковите випадіння алофонів приголосних фонем.

Аналіз процесів, пов'язаних з другим та третім пересувом приголосних, дозволяє встановити те, що данський відповідник німецького глухого зубного [t] етимологічно є дзвінким [d]. Аналіз сучасного стану німецької мови дав можливість виявити, що цей приголосний часто зазнає одзвінчення та спірантизації і відзначається високим ступенем варіювання. Алофони передньоязикових та задньоязикових дзвінких зімкнених фонем /b/, /d/, /g/, які в індоевропейській мові були дзвінками придиховими, проявляють диференційну ознаку "спосіб творення" нестабільно, тому в майбутньому не виключена поява нових дзвінких щілинних фонем /β/, /ð/, /ɣ/, що корелює із фонологічними змінами внаслідок третього пересуву приголосних. Варіанти ненапружених щілинних дзвінких фонем /v/, /z/, /j/, /ʒ/, /r/ також мають високий ступінь модифікацій та варіювання диференційної ознаки "спосіб творення".

Отримані результати не вичерпують проблематики, порушеної в роботі. Перспективним завданням експериментально-фонетичних досліджень може бути подальша розробка проблеми функціонування німецького консонантизму в спонтанному мовленні, оскільки ця система не є стабільною, а безперервно розвивається.

СПИСОК ОПУБЛКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Рудківський О. П. Особливості реалізації деяких диференційних ознак німецьких приголосних у мовленні / О. П. Рудківський // Вісник КНЛУ. Серія Філологія: зб. наук. пр. – К., 2005. – Т. 8, № 1. – С. 33–37.
2. Рудківський О. П. Деякі особливості алофонічного варіювання носових приголосних німецької мови у спонтанному мовленні / О. П. Рудківський // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ LINGUAPAX VIII: Філологія – Педагогіка – Психологія: зб. наук. пр. – К., 2006. – Вип. 13. – С. 93–99.

3. Рудківський О. П. Методика та результати проведення слухового аналізу спонтанного мовлення носіїв німецької мови / О. П. Рудківський // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград, 2008. – Вип. 75 (2). – С. 179–182.
4. Рудківський О. П. Модифікація німецьких ненапружених зімкнених фонем /b/, /d/, /g/ у спонтанному мовленні / О. П. Рудківський // Науковий вісник. Серія: Філологічні науки. – Луцьк, 2008. – Вип. 5. – С. 487–491.
5. Rudkivskyy O. Einige aktuelle Fragen zur Entwicklung des deutschen Konsonantensystems / O. Rudkivskyy // Entwicklungstendenzen der deutschen Gegenwartssprache (expliziert an Presstexten). – Rzeszów, 2006. – S. 44–53.
6. Рудківський О. П. Комбінаторно-позиційна детермінованість реалізації проблемних приголосних фонем німецької мови / О. П. Рудківський // 60 років ЮНЕСКО: погляд у майбутнє: наук. конф. кафедри ЮНЕСКО КНЛУ, 22–23 лют. 2006 р.: тези доп. – К., 2006. – С. 141–142.
7. Rudkivskyy O. P. Erfassung der Unterscheidungsmerkmale und des Phonemstatus von einigen deutschen Konsonantenphonemen / O. Rudkivskyy // Языковой дискурс в социальной практике: материалы междунар. науч.-практ. конф. – Тверь, 2007. – С. 253–258.
8. Рудківський О. П. Модифікація німецького зімкненого приголосного /t/ у спонтанному мовленні / О. П. Рудківський // Актуальні проблеми германської філології: матеріали III Міжнар. наук. конф., присв. 70-річчю від дня народж. проф., д-ра філол. наук *Левицького В. В.*, 10–12 квітня 2008 р. – Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С. 237–241.

АНОТАЦІЯ

Рудківський О. П. Німецькі приголосні у спонтанному мовленні: структурний і функціональний аспекти (експериментально-фонетичне дослідження). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови. – Київський національний лінгвістичний університет, Київ, 2009.

Дисертацію присвячено дослідженню німецьких приголосних фонем у сучасному спонтанному мовленні у структурному і функціональному аспектах, що передбачає висвітлення особливостей реалізації німецьких приголосних в умовах сильної і слабкої позицій у мовному потоці, виокремлення модифікаційних процесів сегментних одиниць та встановлення ступеня вияву стабільності чи варіативності їхніх диференційних ознак у спонтанному мовленні.

Доведено, що функціонування приголосних фонем у спонтанному мовленні характеризується нестабільністю вияву диференційних ознак "спосіб творення" та

"участь голосових зв'язок" приголосних фонем у результаті зникнення придиховості та часткового одзвінчення глухих напружених зімкнених і щілинних, спірантизації та оглушення дзвінких ненапружених проривних, вокалізації та елізії сонорних звуків. Дзвінка фрикативна фонема /r/, бічна /l/, сонорна /n/, а також глуха зімкнена /t/ з погляду вияву диференційних ознак зазнають послаблення, вокалізації чи елізії. Алофонам сонорної фонемі /n/ у ненаголошеному складі "-en" теж притаманний високий ступінь варіювання.

Ключові слова: спонтанне мовлення, варіативність, диференційна ознака, спосіб творення, участь голосових зв'язок, напружений та ненапружений звуки, послаблення, спірантизація, елізія.

АННОТАЦІЯ

Рудковский А. П. Немецкие согласные в спонтанной речи: структурный и функциональный аспекты (экспериментально-фонетическое исследование). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 – германские языки. – Киевский национальный лингвистический университет, Киев, 2009.

Диссертация посвящена исследованию согласных фонем немецкого языка в спонтанной речи в структурном и функциональном аспектах, предусмотрено установление особенностей реализации немецких согласных в сильной и слабой позициях, выделение модификационных процессов фонетических характеристик исследуемых единиц и определение степени проявления стабильности или вариативности их дифференциальных признаков.

Экспериментальным материалом служили записи носителей немецкого языка – подготовленные и спонтанные образцы речи. Качественные и количественные характеристики согласных в изолированно произнесенных словах служили эталоном, с которым сравнивались фонетические характеристики согласных, реализованных во фразах, текстах и в спонтанной речи, что позволило проследить динамику присущих согласным модификационных процессов и выяснить причины, их обуславливающие.

В спонтанной речи перед носовыми /m/, /n/, /ŋ/ аллофонам смычных фонем /p/, /t/ и /k/ присущ фаукальный взрыв [ʔ]. В конце слога после сонорных [m], [n], [l] и фрикативного [ʁ] оглушения конца слога, ожидаемого согласно с орфоэпической нормой, не происходит, напряженные [p], [t], [k] ослабевают до соответствующих ненапряженных [b], [d], [g]. Зафиксировано уменьшение интенсивности артикуляции и консонантной насыщенности взрывных согласных во время образования смычки, что в позиции после щелевой /ʃ/ вызывает появление спирантизованных вариантов смычной фонемы /t/ → [ɖ] и [ɗ]. Аллофоны фонемы /t/ в позиции после

фрикативного [ç] также могут подвергаться спонантизации до частично озвонченного щелевого варианта [d̥].

Установлено, что аллофонам ненапряженных смычных фонем согласных /b/, /d/, /g/ присуща спонантизация и ослабевание артикуляционной напряженности вариантов до ненапряженных фрикативированных [β], [d̥] и [g̥]. Артикуляционная ненапряженность, вызывающая их спонантизацию, приводит к элизии смычных. Аллофоны ненапряженных щелевых /v/, /z/, /ʒ/, /j/, /r/ и глухой ненапряженной /h/ модифицируются до частично оглушенных аллофонов [v̥], [z̥], [ʒ̥], [j̥], [r̥] или полностью теряют звонкость и усиливаются до напряженных вариантов [f], [s], [ʃ], [ç], [χ] вместо [v], [z], [ʒ], [j], [r]. Имеет место также процесс увеличения степени проточности и назализации указанных согласных до соответствующих щелевых вариантов [β], [z̃], [ʒ̃], [j̃], [r̃].

Одним из факторов, обуславливающих варьирование аллофонов переднеязычных фонем /t/, /d/, /z/, /l/, /ts/, /z/, /n/, является нестабильность места артикуляции. Среди всех звонких ненапряженных фонем современного немецкого языка согласные /d/, /g/, /b/, /z/, /r/ минимально проявляют звонкость /ненапряженность. Допускается, что в дальнейшем развитии звонкие ненапряженные согласные /b/, /d/, /g/ и глухие напряженные /p/, /t/, /k/ будут противопоставляться только по степени участия голоса, так как дифференциальный признак "напряженность" неразрывно связан с проявлением глухости в аллофонах немецких согласных, однако звонкий согласный может подвергаться частичному оглушению и при этом оставаться ненапряженным. Нарушение равновесия в системе согласных с точки зрения проявления дифференциальных признаков вызывают звонкая фрикативная фонема /r/, боковая /l/, а также глухая смычная /t/, аллофоны которых могут подвергаться вокализации или выпадению. Аллофоны сонорной фонемы /n/ в безударном слого "-en" также отличаются высокой степенью варьирования.

Процессы, связанные со вторым и третьим (датским) передвижением согласных, позволяют констатировать звонкость [d] – датского аналога немецкого глухого зубного [t]. Анализ фонологической системы современного немецкого языка позволил выявить частое озвончение и спонантизацию этого согласного, высокую степень его варьирования. Аллофоны переднеязычных и заднеязычных звонких смычных фонем /b/, /d/, /g/, которые в индоевропейском языке были звонкими придыхательными, выражают дифференциальный признак "способ образования" нестабильно, поэтому в будущем не исключается появление новых звонких щелевых фонем /β/, /d̥/, /g̥/, что соотносится с фонологическими изменениями в результате третьего (датского) передвижения согласных. Варианты ненапряженных звонких фонем /v/, /z/, /j/, /ʒ/, /r/ также имеют высокую степень модификаций и вариативности рассматриваемого выше дифференциального признака.

Ключевые слова: спонтанная речь, вариативность, дифференциальный признак, способ образования, участие голосовых связок, напряженный и ненапряженный звуки, ослабление, спирализация, элизия.

RESUME

Rudkivsky O. P. German Consonants in Spontaneous Speech: Structural and Functional Aspects (An Experimental Phonetic Study). – Manuscript.

Dissertation for a candidate's degree in Philology, specialization 10.02.04 – Germanic Languages. – Kyiv National Linguistic University, Kyiv, 2009.

This dissertation focuses on the study of modern German consonants in spontaneous speech from structural and functional perspectives aiming at elucidating the consonants' realization in strong and weak positions of the speech flow, analysing modification processes in the units under consideration and determining the stability / variability degree of their distinctive features.

It has been proved that the functioning of consonant phonemes in German spontaneous speech is characterized by instability of such distinctive features as "manner of articulation" and "work of the vocal cords" as a result of the absence of aspiration and partial vocalization of voiceless fortis plosives and fricatives, spirantization and devocalization of voiced lenis plosives, vocalization and elision of sonorants. The voiced fricative phoneme /r/, lateral /l/, resonant /n/ and voiceless plosive /t/ with regard to their distinctive features' realization undergo weakening, vocalization and elision. Allophones of the resonant phoneme /n/ in the unstressed syllable "-en" also have a high variability degree.

Key words: spontaneous speech, variability, distinctive feature, manner of articulation, work of the vocal cords, fortis and lenis sounds, weakening, spirantization, elision.

ЦІНА
Стр. 4 коп.

Підписано до друку 04.02.2009 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 31.

«Видавництво «Науковий світ»»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 8-050-525-88-77
E-mail: nsvit@mail.ru